

ULISE ÎNTRE VIENA ȘI PRAGA

DOI: 10.35923/978-630-327-052-4/13

Alexandra CIOCÂRLIE
Institutul de Istorie și Teorie Literară „G. Călinescu”,
București
e-mail: aciocarlie@gmail.com

Ulysses between Vienna and Prague

Abstract: Josef Frajvald, the main character of the novel *My Uncle, Odysseus*, written by Jiří Marek, has traits of the protagonist of the *Odyssey* and of Jaroslav Hašek's antihero the brave soldier Švejk. Josef is associated with the significant places and beings from the legend and has the distinctive traits of his Greek model: cunning, effervescence of thought, enterprising spirit. In the writing of the Czech author, gods and fate are manifest, the name of Homer is mentioned several times, in passing or with details of narrative and the compositional techniques. The frequent references to Antiquity and to the epic chants have the ambivalent role to elevate and discredit the modern figures while highlighting their inadequacy. In the novel which has in its center a picaresque character who reembodies the wanderer Odysseus, the allusions to the classic masterpiece often have comic charm.

Keywords: *epic poem; modern novel; rewriting; intertextuality.*

Rezumat: Josef Frajvald, personajul principal al romanului lui Jiří Marek *Unchiul meu Ulise* îmbină trăsăturile protagonistului *Odiisei* cu cele ale antieroului lui Jaroslav Hašek, bravul soldat Švejk. Asociat ființelor și locurilor semnificative din legendă, Josef are trăsăturile distinctive ale modelului său grec, viclenia, efervescența gândirii, spiritul întreprinzător. În scrierea autorului ceh în care se manifestă zeii și destinul, numele lui Homer este menționat de mai multe ori, în treacăt sau cu detalii de tehnică narativă ori compozițională. Frecvențele referiri la

antichitate și la cântările epice înaltă dar și discreditează figurile moderne subliniindu-le inadecvarea. Trimiterile clasice au adesea alură comică în romanul impregnat de umor construit în jurul unui personaj de tip picaresc care îl reîntrupează pe răătăcitorul Ulise.

Cuvinte-cheie: *poem epic; roman modern; rescriere; intertextualitate.*

Personajul principal al romanului lui Jiří Marek *Unchiul meu Ulise* (1974) îmbină trăsăturile protagonistului *Odiseei* cu cele ale antieroului din *Peripețiile bravului soldat Švejk* imaginate de Jaroslav Hašek (1921-1923). Fără ca relația literară autohtonă să fie asumată de autor, Josef Frajvald, fiul unui geambaș de cai escroc, are ceva din viclenia ce transpare uneori sub aerul de neghiobie candidă afișat de Švejk, traficant de câini furați. În schimb, cealaltă filiație este declarată la fiecare pas: personajul lui Marek reprezintă o versiune modernă a celui homeric. Prologul romanului dispus în patru cânturi lămurește intențiile scriitorului. Istorisirea ilustrează ideea că toți muritorii care acționează de parcă ar fi eterni în pofida fragilității lor structurale sunt aidoma eroilor din epopei, existența cotidiană constituind în sine o formă de bravură: „... a trăi mereu în contradicția dintre viață și moarte este, credeți-mă, un act de bărbăție al dracului de măreț și de aceea socotesc că fiecare dintre noi este, de fapt, un erou”. Activitățile banale corespund isprăvilor cântate de aezi, indivizii obișnuiți seamănă cu războinicii de la Troia: „Sunt la fel ca toți predecesorii lor pe această lume, la fel ca eroii din îndepărtatele epopei. Unul e Achile, altul e Hector, iar altul e vicleanul Ulise”. Pe de altă parte, înrudirea oamenilor dintotdeauna permite identificarea cititorilor cu personajele. Odată ce povestind întâmplările din viața contemporanilor „nu suntem chiar atât de departe de destinele străbunilor, căci trecutul și prezentul se contopesc mereu”, nu e de mirare că cel ce le ascultă „se va descoperi în ele pe el însuși, atunci când se va aștepta cel mai puțin”. Ideea gravă a curgerii implacabile a timpului străbate întreg romanul cu valențe comice, emblematică fiind exclamația bărbatului inapt, din cauza slăbiciunilor vârstei, să mai seducă o femeie: „Dar stai de te înțelege cu timpul trecător!” (cântul IV).

Dintre eroii amintiți în prolog, unchiul naratorului, figura centrală a cărții, îl reîncarnează pe șiretul Ulise cel multîncercat de zei. Expunerea călătoriei lui la Viena pentru studii este precedată de anunțul că planurile

tânărului nu se vor realiza, viața sa luând alt curs decât cel imaginat. O reflecție generică asupra incertitudinii viitorului indică faptul că „omul nu știe niciodată ce va deveni” drept trăsătură esențială a fericirii: „...plutește cu corăbioara lui ca mitologicul Ulise, ca, într-o bună zi să fie azvârlit de valuri pe un țărm cu totul necunoscut, unde, frecându-și ochii uluit, își spune cu uimire: «Iată ce țară mi-a fost mie hărăzită!»” (I). Cuceririle erotice ale unchiului permit identificarea lui cu Ulise iar a partenerelor sale cu ispitele din calea corăbierului pe traseul către casă: „...i-a fost hărăzit [...] să aibă parte de multe peripeții și aventuri cu sirenele, cu nimfa Calypso și cu vrăjitoarea Circe... Întrucât în cazul unchiului meu n-a fost vorba totuși de o epopee, femeile cu pricina au purtat alte nume, iar Ulise al nostru a primit numele de Josef Frajvald.” Dezamăgit în iubirea pentru pragmatica Victoria, neîncrezătoare în șansele lui sociale și financiare, Josef se dedică activităților lucrative cu un elan demn de precursorul său mitic: „Spiritul neastâmpărat al legendarului Ulise prinse din nou viață în sufletul tânărului student”. Întâlnirea cu o negustoreasă care și-a pierdut soțul pune capăt hoinărelilor junelui, noua sa existență liniștită fiind comparabilă popasului făcut de navigator în insula lui Calypso: „...precum Ulise, atunci când pluta șubredă i se risipi sub picioare și cu un oftat de ușurare simți sub el uscatul, la fel și unchiul meu luă act cu satisfacție că din clipa aceea ființa lui începea să aparțină magazinului de mercerie al văduvei”. Prima noapte petrecută împreună de cei doi după o seară la cârciumă apare ca potolire vremelnică a zburciului încercat de eroul homeric: „Și astfel, rătăcitorul Ulise își găsi adăpost în portul nimfei Calypso”. La întoarcerea de la Praga unde a inspectat firma funerară trecută pe numele lui, Josef e primit de soție cu o bucurie în stare a netezi „cutele de pe fruntea oricărui bărbat”, dar nu de pe cea a unchiului, care, „ca toți eroii legendari, purta în el altă chemare și alt destin”. Revederea nu îl alină pe cel îngrijorat de bunul mers al afacerii din străinătate, preocuparea sa fiind la fel de stăruitoare ca dorul de casă resimțit de regele din legendă. Peste vremuri, atracția depărtărilor e similară chiar dacă „halucinația întunecată din fața ochilor” are alt obiect: „La Ulise era umbra pământului natal, Itaca, la unchiul meu întreprinderea de pompe funebre; la drept vorbind, deosebirea nu-i esențială, căci lucrul principal care-i dă imbold omului este dorința sa neîmplinită” (II). Permisia la Viena a celui prins în iureșul primei conflagrații mondiale se apropie întrucâtva de revenirea războinicului grec la soție, iar analogia implică surpriza de a o găsi alături de alți bărbați: „Dacă ar ști omul în ce aventură se lansează, de

pildă, întorcându-se acasă neanunțat! De altfel, așa a sosit și Ulise în Itaca sa natală și ce necazuri au ieșit pe chestia asta! Și mergea acum Ulise pe una din străzile din Viena fredonând”. Suprapunerea e însă doar parțială, căci dacă eroul epopeii și-a redobândit soția după eliminarea peșitorilor, personajul modern preferă să-și abandoneze căminul: „Ulise a găsit acasă la scumpa lui Penelopa trei pretendenți și a trebuit să ducă o luptă aprigă cu ei. «Eu, firește, nu sunt Ulise, își spuse unchiul și, de aceea, divorțez»”. Despărțirea de nevastă este înțeleasă de personajul care face cinste la birt ca renunțare la condiția sa aventuroasă: „...arta de a trăi constă tocmai în aceea de a ști să întorci nenorocirea în favoarea ta. Să plece corabia! De-acum încolo, Ulise nu mai iese în larg”. Fuziunea cu personajul-cheie al *Odiseei* survine și într-un episod postbelic când proprietarul îi închiriază apartamentul cu gândul de a mări tariful la prima ocazie fără a observa că semnează o înțelegere definitivă: „Naivul nu cunoștea viclenia lui Ulise” (III). Atitudinea lui Josef, antrenat în relația cvasimaritală cu Tonička și în aventura cu fiica Victoriei, justifică interpelarea: „Să fii într-o singură noapte și amant și soț nu e, oare, puțin prea mult, viteazule Ulise?”. După ce relatează cum Josef „s-a despărțit de ceea ce constituia esența vieții lui cu calmul filosofului” prin renunțarea la firma de pompe funebre, naratorul proclamă superioritatea lui față de eroul grec desemnat și prin ascendența sa, procedeu uzual în epoei: „Ulise s-a întors în Itaca lui natală ca un cerșetor. Unchiul și-a părăsit opera vieții sale, cu o sumă frumoasă în buzunar. Mi-aș permite deci să afirm că unchiul meu a fost mai mare decât însuși Ulise” (IV). Ultimele cuvinte ale cărții după înfățișarea morții protagonistului reafirmă suprapunerea cu eroul mitic: „Cântul despre Ulise s-a stins”.

Și alte personaje romanești au trăsăturile celor din epopeea elină. Am văzut deja că iubitele lui Josef sunt comparate cu seducătoarele legendare, sirenele, Calypso și Circe. Înainte de a relata întâlnirea întâmplătoare dintre tânărul care caută să-și vândă praful împotriva transpirației și corpulenta doamnă Loty, naratorul anticipează: „I-a fost sortit să mai plutească peste multe mări și să fie zgâlțâit de multe valuri, până să ajungă pe insula nimfei Calypso” (I). Casa viitoarei soții constituie un adăpost aidoma celui oferit pribeagului Ulise în portul din Ogygia. Indiferența față de nevastă a celui care își înecă în băutură tristețea la vestea morții unei fete îndrăgostite cândva de el corespunde îndepărtării navigatorului de amanta sa nemuritoare: „Dorința de a pleca îl înstrăina pe Ulise de nimfa lui și nu-l țineau în loc decât apele umflate ale oceanului. [...] Doamna Loty simți că Peprl al ei pornise de pe

acum în larg și, ceea ce era mai grav, pe marea vinului!” (II). Asimilată inițial îmbietoarei Calypso, trupeșă consoartă devine o replică degradată a fidelei Penelopa. Revenirea de pe front a regizorului de înmormântări coincide cu destrămarea familiei, căci personajul refuză să se angajeze în lupta cu претендентii din preajma soției. Pe lângă figurile de seamă ale legendei lui Ulise, sunt pomenite în roman și unele mai slab legate de el. De pildă, un personaj comic, politicianul Vykus, pricină a disputelor dintre fetele ușurateci din localul *Lolita*, este asemuit în derâdere chipeșului troian care a arbitrat întrecerea în frumusețe a Herei, Atenei și Afroditei: „Am încercat să le spun că pentru Paris s-au luat la harță zeițele, dar că între domnul Vykus și Paris e o distanță destul de mare și, deci, nu se cuvine să se bată pentru el” (IV).

Cum am arătat mai sus, locul de baștină al eroului mitic se contopește cu orașul râvnit de întreprinzătorul modern. Motivul înstrăinării de doamna Loty este gândul la afacerea de la Praga, obsesie asemănătoare dorului de casă nutrit de Ulise: „umbra pământului natal, Itaca” și întreprinderea de pompe funebre reprezintă imboldul acțiunilor celor doi (II). Întoarcerea neprevăzută la Viena de pe front este comparată ironic cu revenirea aducătoare de necazuri a luptătorului de la Troia „în Itaca sa natală” (II). Descoperind mai mulți pețitori lângă soție ca și Ulise în palatul lui, Josef nu vrea să lupte cu rivalii ci să divorțeze, mai cu seamă că poate declara: „Itaca mea nu e Viena, ci Praga” (II). Spre deosebire de regele revenit sub înfățișare de calic în insula guvernată odinioară, Josef s-a îmbogățit înainte de a ieși din scenă, ceea ce îi permite naratorului să conchidă că unchiul său l-a depășit pe Ulise (IV).

Asociat personajelor și locurilor semnificative din legendă, Josef are trăsătura distinctivă a modelului său prestigios, „vicleanul Ulise, supus de zei la atâtea încercări” (I), și o pune în valoare pe tot parcursul vieții. În anii studenției el își trage pe sfoară tatăl pișicher cu praful împotriva transpirației, iar faptul că șmecherul geambaș se lasă amăgit confirmă apropierea odraslei de inventivul grec: „...să păcălești pe oricine nu e mare lucru, dar să-l duci de nas pe bătrânul Frajvald, iată, zău, o ispravă demnă de vicleanul Ulise!” (I). Peste ani, intenția membrilor partidului agrarian de a-și însuși suma cuvenită celui pus să organizeze funeraliile soldaților căzuți în Italia declanșează o persecuție meschină mai prejos de înverșunarea olimpienilor: „...vicleanul Ulise [...] a fost zgâlțâit de rea-voința zeilor și, mă rog, asta până la urmă e de suportat. Când însă te zgâlțâie niște pigmei, te apucă, într-adevăr, toate pandaliile” (IV). Asemenea eroului urmărit de animozitatea zeilor, maestrul funeraliilor ales ca victimă de politicieni va triumfa în final asupra opresorilor

înșelându-i pe cei dornici să-l înșele. După ce face plata pentru înhumarea ostașilor, un reprezentant al agrarienilor se adresează lui Josef premonitoriu: „Sunteți un șmecher fără pereche” (IV).

Efervescența gândirii îl definește pe studentul în căutare de câștig, dăruit cu „spiritul neastâmpărat al legendarului Ulise” și „mintea lui întreprinzătoare” (I). Convins că pentru a te îmbogăți trebuie să ai „vederi largi și spirit de inițiativă”, născocoște praful împotriva ploșnițelor, dovadă că era înzestrat din naștere cu „spiritul de inițiativă” și că „din leagăn nu i-a fost teamă de obstacole” (I). După ce vede la Praga dugheana prăpădită în care se află firma de pompe funebre, el ia prompt hotărârea „vitează” de a o restaura fără a se mai întoarce la hotel unde „inima lui agitată n-avea să-și găsească liniștea cu una, cu două” (II). Când confiscă un aparat fotografic spre a realiza poze trucate ale mormintelor unor soldați, „spiritul neastâmpărat” al unchiului „intră din nou în acțiune” (II). Așteptând să se pronunțe divorțul de doamna Loty ca să-și refacă viața cu Tonička, el se gândește la o „activitate folositoare” capabilă să-i alunge necazurile. După părerea lui, „nu-i stă bine unui bărbat în toată firea să stea pe canapea” căci „spiritul agitat trebuie să fie ursita lui” (III). Planul de a-și extinde afacerea peste granițe nu îi este inspirat de soartă ori de zei ci de setea sa de acțiune specific umană: „A fost neastâmpăratul meu spirit omenesc care îmi poruncește întotdeauna să pornesc pe un drum nou.” (III). După război, practicarea speculațiilor bursiere corespunde mersului epocii, dar și naturii sale dinamice: „...lumea, căzută pradă progresului tehnic, începuse să se îmbogățească într-un ritm accelerat și modesta profesiune de ofician de pompe funebre nu mai era pe măsura spiritului veșnic agitat al unchiului meu” (IV).

Întrupare a lui Ulise cel „deștept”, Josef joacă rolul înțeleptului în dialogul cu nepotul căruia îi transmite învățăturile vieții în intervenții paideice amintind aparițiile lui Mentor, îndrumătorul lui Telemah: „Am să-ți dau un sfat bun, băiete, iar tu să-l bagi la cap [...] în sfaturile mele – sub depunerea stratului de cuvinte – se ascunde, întotdeauna, o mică sămânță, o înțelepciune” (I). Fără a oferi cadouri, unchiul crede că are ceva important de transmis: „Sfaturile înțelepte le-am socotit întotdeauna a fi mai importante” (I). El își relativizează darul punând în balanță povețele și îndemnul ca tânărul să le verifice pe cont propriu: „...dacă îți dau sfaturi bune, nu înseamnă deloc că eu m-aș fi condus întotdeauna după ele [...] primește înțelepciunea mea cu chibzuință.” (I). Considerat o „culme a înțelepciunii și chibzuinței”, unchiul discreditează teza stoică a desăvârșirii înțeleptului: „Bănuiesc eu ce te frământă pe tine,

băiete. Te întrebi dacă omul înțelept trebuie să fie neapărat perfect”. După ce spune anecdota despre filosoful mîncău și discipolul dezamăgit de păsăruica banală găsită în locul Phoenixului căutat, Josef conchide: „Îți vei spune: Vai, unchiul meu n-a fost Pasărea Phoenix! Iar eu îți mărturisesc cinstit că mie mi-a ajuns, din belșug, să fiu o simplă rîndunică” (I).

Văzut de obicei ca un nou Ulise, personajul e comparat o dată cu Prometeu, binefăcătorul omenirii primit cu ingraturitudine de muritori. După instaurarea republicii, Josef se lasă pradă unor impulsuri contrarii căci „pe de o parte era gata să pornească într-acolo unde îi făcea semn câștigul”, iar pe de alta „se simțea împins de un vînt cu totul contrar, căutându-și liniștea în lupta împotriva nedreptății”. A doua tendință se manifestă în lupta împotriva serviciului funerar înființat de municipalitate printr-o nedreptate de proporții mitice față de firmele particulare: „Se arată în acele zile ca un adevărat Prometeu: le aducea oamenilor focul, fără însă a le câștiga iubirea” (IV). O asociere paradoxală cu Oedip e prilejuită de reflecțiile glumețe despre căsătoria cu o femeie matură: „De ce să fim, deci atât de sensibili la diferența de vîrstă? În vremurile eroice ale legendarei Elade nu exista această măsură. Regele Oedip s-a însurat cu mama lui, fără să știe pe cine ia; dar nu se putea să nu știe că aceea pe care avea s-o ia de soție [...] era mai bătrână decât el cu peste douăzeci de ani” (II). Întîlnirea dintre Josef și tatăl lui venit să verifice zvonul că tânărul și-a abandonat studiile e pusă în relație cu acțiunea punitivă a zeului suprem împotriva nesăbuitului fiu al lui Helios dornic să conducă carul soarelui: „...numai fulgerul magnificului Zeus, care l-a atins pe zburdalnicul Faeton în timp ce-o luase razna cu trăsura solară a părintelui său, i se poate asemui” (I). Evocându-și plecarea din satul natal, unchiul cugetă la istoria labirintului și la alegerile lui Tezeu: „Unul din firele mele a rămas acasă și pe acesta l-am dat uitării. Pe celălalt l-am ținut strâns în mână și am mers mereu după el. Acestuia i se spune firul Ariadnei.” (I).

Numele creatorului epopeii este menționat în roman de mai multe ori, în treacăt sau cu detalii de tehnică narativă ori compozițională. Când anunță din prima clipă că unchiul a fost proprietarul unei firme de pompe funebre, naratorul se întreabă dacă nu a greșit „spunând acest lucru mult prea devreme”. Dezvăluind prematur taina, le-a răpit ascultătorilor „voluptatea de a o descoperi singuri, încetul cu încetul”. El își arogă rolul autorului grec și recurge la mijloacele lui uzuale, de pildă epitetul care surprind trăsăturile definitorii ale personajelor înainte de intrarea lor în acțiune: „...procedez și eu în povestirea mea un pic așa cum a procedat Homer. Acesta le-a dat eroilor

dinainte tot felul de porecle a căror justete timpul avea s-o confirme ulterior. [...] Deci, nu văd de ce n-ar putea și unchiul meu să aibă de la bun început un titlu” (I). O trimitere la Homer susține considerațiile despre traiectoria zbuciumată a personajului modern. Când arată locul providențial al școlii de călărie în viața studentului la medicină veterinară pus să supravegheze caii, naratorul folosește o formulare din epopee: „Cine ar fi putut bănuî că tocmai aici avea să fie pecetluită soarta lui? Dar, până să i se împlinească acest destin, vorba lui Homer, i-a fost hărăzit să străbată multe mări și să aibă parte de multe peripeții” (I). Citarea unui vers homeric stabilește analogia dintre dorința rătăcitorului mitic de a părăsi tihna insulei lui Calypso și insatisfacția resimțită de Josef în căminul conjugal: „«Viteazul Ulise nu-i de găsit la nimfa lui, pe țarm el tânjește la alte depărtări...» Așa spune Homer. Eu, însă, despre unchiul meu spun că stătea într-o zi tolănit în fotoliu, în casa pustie a soției sale Loty și arunca pe jos ziarele” (II). O expresie emfatică în maniera poemelor epice zugrăvește disputa proprietarilor de firme funebre dintre care cel mai înverșunat e domnul Zelinka: „...valurile mâniei sale se izbeau de stâncile vicleniei unchiului Josef, cum, probabil, ar fi spus Homer” (III). Înainte de a descrie eforturile zadarnice ale personajului de a divorța, naratorul afirmă că eroii pot eșua și își susține ideea prin prestigiul celui care a compus *Odissea*: „Cea mai mare prostie este să credem că eroilor le reușește totul în viață. Lucrul acesta îl știa și bătrânul Homer, care după ce-i face pe eroii săi să triumfe în războiul Troiei, atunci când îi aduce acasă îi lasă să piară în mizerie” (III). O reflecție despre acțiunile protagonistului la bătrânețe laudă intuiția autorului antic că notarea unor întâmplări derizorii poate știrbi o figură glorioasă: „...ce știm despre marele Ulise după întoarcerea sa acasă, în Itaca natală, în afară de suferințele lăsate în urma lui? Mai nimic. A băut, probabil, laptele caprelor sale și a mâncat brânză [...]. Dar toate astea Homer nu le-a mai inclus în epopeea sa, căci el a fost, într-adevăr, un mare meșter” (IV).

Zei sunt amintiți frecvent în romanul de inspirație antică. Uneori, referința e doar pasageră, de pildă când se vorbește de Hera „cea cu brațe albe” și de Zeus „detunătorul” ca ilustrare a epitetelor definitorii (I). Alteori, intervenția divină clarifică desfășurarea evenimentelor. Personajul romanesc are trăsături comune cu eroul epopeii favorizat dar și oprit din drum de nemuritori: „...grațiile zeilor și ura acestora au fost însă aceleași” (I). Prima învățătură glumeață a unchiului către nepot reține rolul Fortunei, capricioasă ca orice femeie, în existența umană: „Incertitudinea peripețiilor vieții e

singura aventură ce i-a fost hărăzită omului. [...] Nu-ți fie teamă să începi, și nu uita că zeița Fortuna e de sex feminin. Nu văd de ce ți-ar întoarce spatele tocmai ție!” (I). Visele Anežkăi de a-l cuceri pe Josef nu au șanse de reușită câtă vreme „destinul îi încurcă pe oameni în mrejele sale după bunu-i plac, iar zeii, precum știm, le întind muritorilor atâtea capcane, încât e cu neputință să le ocolești” (I). Alegerea locurilor de întâlnire la începutul relației cu doamna Loty ar putea fi rezultatul uneltirilor celeste: „Să fi avut ea însăși niște planuri ascunse sau să fi fost aici voința zeilor care hotărăsc soarta eroilor fără să-i consulte și pe aceștia, și adeseori împotriva lor?” (I). Sosirea la Viena a bătrânului Frajvald este pricinuită de zvonul despre cursurile abandonate ale fiului, rumoare răspândită de o divinitate cu atribute precizate ulterior: „...asta-i zeița calomniei: are pasul ușor, iar drumul ei e atât de întortocheat, încât cine poate ști de unde a pornit și unde va ajunge?”. Intersectarea fostului student cu Frajvald senior – „privește grozavă pentru amatorii de situații dramatice” – sugerează implicarea celor de sus: „...asta zic și eu înțelepciune divină” (I). Primirea tânărului în casa doamnei Loty contrabalansează înverșunarea cerului împotriva eroului „mânat de furtuni și hăituit de dizgrația zeilor” (I). Împăcarea cu soția căreia Josef îi aduce flori pare semnul bunăvoinței arătate de patronul iubirii: „Zeul Amor prinse din nou să surâdă” (II). Chemarea la oaste a domnului Zelinka și trimiterea lui pe frontul rusesc împlinește „justiția divină”, crede Josef, scăpat de rivalul în afaceri (II). Împotmolit într-o trecătoare din Alpi, unchiul gustă suspendarea operațiunilor războinice de către puterile cerești: „... dacă ar fi avut nițică mâncare în plus, ar fi avut toate motivele să considere această vale un dar picat din împărăția zeilor” (II). Aventura cu fata Victoriei e văzută ca un privilegiu acordat de nemuritori: „Dacă aş respinge această ocazie, îşi spuse în sine sa, aş refuza un dar al zeilor şi aceştia m-ar ajunge cu pedeapsa lor necruţătoare” (III).

Destinul suveran în operele antice este invocat în roman încă din preambulul care susține că toți oamenii sunt meniți să-și conștientizeze condiția perisabilă, dar să se poarte ca și cum ar fi eterni: „Acesta ne e destinul, în asta stă slăbiciunea și forța noastră”. Ideea că răstăcirea e înscrisă în soarta omenească, aceeași pentru un antreprenor de pompe funebre ori pentru Ulise, figurează în primul mesaj didactic transmis de unchi nepotului: „...ce alt destin are omul decât acela al naufragiatului?” (I). La avertismentul amicului medicinist că l-ar fi putut schilodi din nepricepere pe băiatul cu piciorul scrântit, Josef constată cu emfază că „destinul hotărâse altfel” (I).

Bucuros să savureze plăcerile metropolei unde a venit să-și întoarcă băiatul pe drumul drept, bătrânul Frajvald „avea sentimentul că la Viena nu-l adusese fiul său nepricopsit, ci însuși destinul cel bun” (I). Înșelându-și părintele cu praful contra transpirației, feciorul crede că „se împlinește aici un destin cu totul neobișnuit” de a escroca pe un maestru al escrocheriei (I). Fără a putea să organizeze funeraliile Anežkăi înhumată în groapa comună, Josef își îndreaptă pornirea afectuoasă către doamna Loty: „Întrucât destinul îl împiedicase să cumpere o coroană pentru dragostea decedată, cumpără, cu înțelepciune, violete pentru soția sa în viață” (II). Pe frontul italian „destinul îl împotmoli, împreună cu detașamentul său” într-o vâlcea din Alpi, departe de primejdiile înfruntării militare (II). După război, la întâlnirea cu un maior ungar, fost stâlp al cafenelelor vieneze și tovarăș de petreceri, Josef ține să precizeze: „Noi doi suntem inamici din voia destinului și a evoluției evenimentelor istorice” (III). La un moment dat, întreprinzătorul personaj contestă explicit predestinarea. Proiectul funeraliilor internaționale, dincolo de granițele țărilor din defunctul imperiu habsburgic, îi pare impus de setea sa de aventuri iar nu de soartă: „Cine mi-a strecurat în minte acea idee? Destinul? O zână binevoitoare? Nu, nu cred în asemenea basme [...] N-a fost destinul, am fost eu, și spun asta cu trufie.” (III). Când vede fotografia rochiei închiriate a Toničkăi, unchiul își zice în sinea lui că „poate mulțumi destinului care-l împiedicase să cheltuie atâta bănet” în timp ce falsa mireasă e înduioșată la gândul: „Ce nuntă ar fi știut să pună la cale Josef, dacă destinul ne-ar fi dat acest prilej” (III). Nostalgia nu împiedică șansa unei relații pe fugă cu fata iubitei de odinioară de vreme ce „omul poate fi sentimental când se gândește la trecutul său, dar foarte realist atunci când destinul îi oferă un asemenea prilej” (III). În noaptea aventurii cu Kiki când Tonička îi dă vestea că divorțul de doamna Loty a fost în sfârșit pronunțat, ambele femei se bucură de un somn fericit, însă eroul întâmplărilor „până și în rădăcina părului simțea cum se încălcesc ițele destinului său” (III). Când își trimite bătrânul angajat să facă școala de șoferi ca să poată conduce alaiul funebru, Josef e mulțumit de soluția ieftină fără a desluși implicațiile rele ulterioare: „Dar ce știe omul despre viitor! Ce știe el care dintre ideile lui se împacă până la urmă cu decizia destinului” (IV). Achiziția unui automobil la insistențele soției dornice de plimbări la țară este o manifestare a fatalității: „Pe scurt, ce să mai lungim vorba, tulburând astfel cursivitatea narațiunii, în cele din urmă totul veni precum destinul: unchiul cumpără o limuzină” (IV). Pusă la cale de Josef, darea în vileag a legăturii tainice dintre parlamentarul Vykus

și Kiki survine în urma unui incident providențial: „Domnul deputat păru ușor descumpănit dar, în clipa aceea – o tu, întâmplare, veșnică și neobosită inițiatore a destinelor noastre! – în clipa aceea apăru, țopăind în fusta ei scurtă de culoare albă și cu racheta în mână, domnișoara Kiki” (IV, 290). Înainte de a primi vizita agrarienilor pe care urmează să-i tragă pe sfoară, Josef se adresează soției „pe un ton misterios”: „Îmi aștept destinul [...]. Du-te și deschide” (IV).

Încă din preambulul romanului se proclamă măreția tuturor oamenilor care își înfruntă condiția trecătoare ca înaintașii lor și ca protagoniștii poemelor epice: „Fiecare dintre abaterile noastre este, de fapt, o mică epopee, o dată eroică, altă dată tragicomică, iar uneori de o discreție aproape neobservată”. În încheierea relatării despre viața lui Josef Frajvald, este reafirmată identitatea dintre indivizii comuni și eroii epopeilor: „Așa se încheie povestea unchiului meu, așa se încheie epopeea unui om care a rătăcit mult, azvârlit de soartă de colo până colo, ca în cele din urmă să-și atingă țelul și să-și asigure uitarea, așa cum este dat oricărui muritor” (IV).

Frecvențele referiri la antichitate și la cântările epice înalță dar și discreditează personajele moderne subliniindu-le inadecvarea. În dialogul cu nepotul de la începutul romanului, unchiul anunță solemn: „Ai să înveți latina și greaca și va trebui să-ți dai toată silința să ajungi odată un domn atât de mare, încât la înmormântarea ta să meargă în urma sicriului însuși pedelul universității.” Comentariul sceptic al naratorului debutează cu o invocație de factură clasică: „O, tu, nestatornicie a vieții! O viață întreagă mi-am dat toată silința și ce mi-e dat să văd acum, la bătrânețe? Pedelii de mult nu se mai duc la înmormântări. Și atunci, te întreb, iubitul meu unchi: de ce a trebuit să învăț eu atâta greacă și atâta latină?” (I). Educația tradițională a proaspeților studenți vienezi transpare din schimbul de ocări erudite când unchiul refuză să-și împrumute colegii: „Ai merita să fii excomunicat din societatea umană, domnule Policrat, să sfârșești sufocat în aur ca regele Midas, l-au înjurat, cu înfloritură, prietenii, nu de alta, dar erau cu toții absolvenți ai liceului clasic” (I). La rândul său, după ce-i arată unui fost tovarăș de clasă cum se frecventează cafenelele, Josef îl întreabă: „Ei, ce-ai de zis, Silene afurisit?” (I). Ca dovadă a bunei pregătiri școlare, toți aruncă expresii latinești în glumă, cum ar fi *horribile dictu*, sintagma folosită de „instruitul medicinist” (I). Inventatorul prafului împotriva ploșnițelor se adresează confrăților cu un amestec de referințe biblice și locuțiuni clasice: „Ascultați-mă, socii mei, mi-a venit o idee, o adevărată revelație divină. [...] Popor roman, a spus

Iulius Caesar, ascultă-mă! Propun să fabricăm în regie comună un preparat folositor întregii societăți” (I). „Sunteți ca Toma necredinciosul, niște suflete mărunte, lipsite de fantezie, *animae timidae*, pe șleau spus, niște căcăcioși” (I). În replică, studentul la medicină citează o formulare vergiliană, nu fără a face confuzii mitologice: „*Timeo Danaos!* țin u să sublinieze instruitul medicinist. Mi-e teamă de Danaide, chiar dacă ar fi să aducă și praful împotriva ploșnițelor” (I). Atent la sfaturile celui care a scris *Remediile iubirii*, Josef își caută alinarea laborioasă după ce e respins de Victoria: „...metoda nu poate fi adoptată ca un leac pentru vindecarea unei inimi rănite, ci e pur și simplu aplicarea în practică a cuvintelor lui Ovidiu, care, împotriva dragostei cucernice față de divinitate, recomanda activitatea fizică, adică «Boii la plug să-i înjugi și brazda s-o întorci»” (I). Dispus pe neașteptate să le plătească amicilor consumația la local căci „de îndată ce omul ajunge fabricant, îl unge la inimă să fie un Mecena al studenților săraci”, Josef denumeste praful împotriva transpirației *antisudor*, „cuvânt latin ce împrumută produsului măreția necesară” (I). Peste câțiva ani, înconjurat de soldații italieni, el îi atrage atenția locotenentului asupra provenienței umile a prizonierilor săi, condiție înnobilită prin terminologia latinească: „...nu v-ar cădea bine să raportați că, în afara unui civil, ați capturat patru cărători de cadavre, cum spunem noi, sau în latină, *milites funebrales*. Asta ar minimaliza eroismul dumneavoastră” (II). Referințele clasice au adesea alură comică în romanul impregnat de umor construit în jurul unui personaj de tip picaresc care îl reîntrupează pe rătăcitorul Ulise.

Referințe bibliografice:

- Entanaclaz, Agathe. 2003. *Les Métamorphoses d'Ulysse. Réécritures de l'Odyssée*. Paris: Flammarion.
- Genette, Gérard. 1982. *Palimpsestes. La littérature au second degré*. Paris: Seuil.
- Homer. 1971. *Odiseea*. Traducere de George Murnu. București: Editura Univers.
- Marek Jiří. 2007. *Unchiul meu Ulise*. Traducere de Jean Grosu. București: Editura Art.
- Vidal-Naquet, Pierre. 2000. *Le monde d'Homère*. Paris: Perrin.